

Review/Recension

BIRGITTA THEANDER
HÄNFÖRANDE HUS
Hemmet i 1900-talets
flicklitteratur

Göteborg: Makadam, 2022. Skrifter
utgivna av Svenska barnboksinstitutet,
nr 163 (379 s.)

Omslagsbilden på flickboksforskaren Birgitta Theanders nya bok *Hämförande hus. Hemmet i 1900-talets flicklitteratur* (2022) är lånad från omslaget till flickboken *Pojken en trappa upp* (1961) av Claque (pseudonym för Anna Lisa Wärnlöf). Det blekgröna "kråkslottet" på omslaget är definitivt hänförande, men inte vad man förväntar sig se på ett flickboksomslag. Den mörka färgskalan på omslaget är normbrytande, liksom hur flickan framför huset avbildas. Hon ser inte glad ut som flickor förväntas göra, utan snarare arg.

Illustrationen är ett utmärkt val, då den spräcker stereotyper om flickböcker, vilket har varit kärnan i Theanders forskning ända sedan hennes doktorsavhandling *Älskad och förnekad. Flickboken i Sverige 1945–65* (2006), där hon analyserar hela den svenska flickboksutgivningen under perioden och reviderar flickbokens historieskrivning genom att visa genrens mångsidighet. Därefter gick Theander vidare med monografin *Till arbetet! Yrkesdrömmar och arbetsliv i flickboken 1920–65* (2017), där hon fokuserar på den normbrytande aspekten yrkesdrömmar och arbetsliv och visar att arbete var ett vanligt tema i flickböckerna.

Hämförande hus utgör ett systemverk till *Till arbetet!*, då Theander nu lyfter fram en normbekräftande aspekt av flickböcker, nämligen beskrivningen av hemmet. Hur hemmet skildras i flickböcker har det inte sagts mycket om i tidigare forskning trots att hemmet är centralt i flickböcker som ofta börjar med att en flicka anländer till ett nytt hem. Det är det scenariot Theander lyfter fram på omslaget, vilket skildrar flickan Frederikes reaktion på flytten till sitt nya hem

i "kråkslottet". Det nya hemmet känns som en skrämmande förändring, då hon förlorat sitt gamla trygga hem i och med föräldrarnas skilsmässa. Flickböckernas hus väcker alltså känslor.

Theander söker svar på frågorna: Vad ger hemmet flickorna? Är hemmet en specifikt kvinnlig sfär? Hennes forskning utmanar tidigare uppfattningar om hemmets betydelse. Exempelvis Perry Nodelman har sett hemmet, som han förknippar med restriktioner och återhållsamhet, som en motpol till världen utanför, vilken han associerar med frihet och äventyr. Någon sådan motsättning finns inte i de flickböcker Theander analyserat.

Undersökningsmaterialet består av alla flickböcker i original och översättning som publicerats i Sverige 1900–1965, totalt 1 729 titlar. Liksom i sina tidigare studier definierar Theander en flickbok som en bok som av sin samtid betraktades som en flickbok, vilket hon bedömt utgående från bokomslag, förlagslistor, annonser och recensioner. Det är alltså fråga om förlagens och pressens uppfattning om böckernas målgrupp. Det är en tydlig gränsdragning som efter ett stort arbete gett ett heltäckande material för både Theanders egen forskning och vidare flickboksforskning. Läsarnas synvinkel på vad som uppfattades som en flickbok faller dock bort.

Tidigare har Theander använt begreppet *flickbok* i titlarna på sina verk, men nu har hon utvidgat till begreppet *flicklitteratur*. Enligt Theanders definition är *flicklitteratur* ett bredare begrepp som utöver böcker som riktats till flickor även omfattar andra böcker där flickor framträder. I praktiken avser Theander alltså *flickskildringar*. Valet att använda begreppet *flicklitteratur* i större utsträckning än tidigare verkar bero på att Theander i sin analys även behandlar böcker som handlar om flickor men som inte marknadsfördes som flickböcker, såsom Charlotte Brontës *Jane Eyre* (1847). Skillnaden mellan begreppen *flickbok* och *flicklitteratur* förblir dock otydlig. Det skulle vara ändamålsenligt att framhålla att *flickbok* är ett historiskt begrepp som förknippas specifikt med den period Theander analyserar. Kanske ett underliggande syfte med valet av begrepp i titeln också är att höja flickböckernas status på samma sätt som i finsk forskning, där man nästan helt övergått till att använda begreppet *flicklitteratur* i analogi med barnlitteratur och populärlitteratur.

Undertiteln *Hemmet i 1900-talets flicklitteratur* antyder vidare även ett tidsmässigt bredare fält än i Theanders tidigare studier, vilket är något missvisande, då fokus även denna gång ligger på flickböcker från 1900–1965. En studie av hela 1900-talet borde omfatta ett bredare material och kunde antas inkludera även exempelvis modern

flickfantasy från slutet av 1900-talet. Att i titeln ange perioden som hela 1900-talet ställer också förväntningar på att analysen skulle påvisa några förändringar med tiden, vilket den inte gör, då fokus ligger på mitten av 1900-talet, då merparten av böckerna utkom.

Hänförande hus är en empirisk studie med närläsning som metod, och analysen av hemmen fokuserar på de böcker där hemmet intar en central position i berättelsen. Det är alltså inte fråga om en heläckande redovisning som i Theanders avhandling. Mest utrymme får klassiska författarskap som L. M. Montgomery, Jean Webster, Astrid Lindgren och Merri Vik (pseudonym för Ester Ringnérlundgren), vilket är motiverat, eftersom dessa böcker har haft flest läsare och det finns mest intresse för dem bland allmänheten.

Analysen är tydligt indelad i två delar. I den första delen börjar Theander med att analysera husen som helhet ur olika synvinklar och hur beskrivningen av dem anknyter till flickan och hennes situation i hemmet. Kapitlen fokuserar på olika teman eller aspekter, såsom fångenskap, rötter, ansvar och förändringar. Dessa teman återkommer hon till även i den andra delen, där hon plockar isär husen bit för bit och analyserar betydelsen av olika delar av husen, såsom dörrar, fönster, tapeter och torn. Symboliken är inte nödvändigtvis den välkända. Exempelvis torn är vi vana att associera med fångenskap, men i flickböcker finns många exempel på att hjältinnan bor i ett torn eller på en vind, vilket associeras med trygg frihet och andlig utsikt. I Montgomerys *Anne of Windy Poplars* (1936) har Anne utsikt åt alla håll från sitt lugna och trygga tornrum, där hon njuter av både soluppgångar och solnedgångar.

Vad representerar då flickböckernas hus? Theander kommer fram till att husen och hemmen har en starkt positiv betydelse i böckerna. De ger flickorna spänning, makt, frihet och trygghet.

Spänningen skapas genom att hemmen inte är statiska. Theander konstaterar att en tredjedel av flickböckerna börjar med att protagonisten flyttar till ett nytt hem, som när Montgomerys Anne flyttar till Grönkulla. Husen bär också på spännande hemligheter som i Carolyn Keenes Kitty-böcker, och de kan innebära livsfara exempelvis i samband med bränder som i *Pojken en trappa upp* där Frederikes Mathildero brinner upp. Negativ spänning uppstår däremot i och med konflikter med auktoriteter, som när protagonisten kämpar för att få lov att studera. Hemmen utgör alltså inte en motpol till spännande äventyr.

Makten som hemmen associeras med handlar framför allt om makt över sitt eget liv. Det är i hemmet flickorna lär sig olika kunska-

per och färdigheter som ger dem möjligheter i den yttre världen. Inte minst lär de sig använda sin fantasi. Men det kan också vara fråga om makt över andra människor, bland annat i internatskoleböcker som Dorita Fairlie Bruces Dimsie-böcker, där det finns en intern hierarki mellan flickorna.

Fantasi och personligt uttryck ger å sin sida frihet, exempelvis i form av skrivande som blir ett yrke för huvudpersoner som Montgomerys Emily Starr eller Louisa May Alcotts Jo March. Frihet har flickorna också ofta i sitt eget rum, där de har lugn och ro att skapa. Så är det i Lilian Turners *Betty the Scribe* (1906), där Betty får ansvar för hela hushållet efter moderns död men med jämna mellanrum lyckas stänga in sig i sitt rum för att skriva.

Friheten möjliggörs av att hemmen samtidigt representerar trygghet som skapas av människorna som bor i husen snarare än av själva byggnaderna. Theander ser att böckerna lägger stor vikt vid traditioner och närvaro av flera generationer. Exempelvis är det vanligt att föräldralösa hjältinnor lär känna sina döda mödrar på ett eller annat sätt under bokens gång, som när Montgomerys Emily får överta sin mors gamla vindsrum. Sådana generationsöverskridande teman kan ses utgöra en parallell till att läsning av flickboksklassiker ofta överförs från generation till generation.

Kombinationen av frihet, trygghet, makt och spänning leder till att flickböckernas hem ofta är normbrytande platser. Hemmen är mötesplatser, fristäder och platser för nya idéer, varifrån flickan kan flyga ut med starka vingar. I flickböckernas flickland kan både hem, skola och arbetsplats spela centrala roller samtidigt. Det ena kan inte existera utan det andra. Hemmen är inte heller platser för enbart flickor och kvinnor, utan även pojkar och män kan spela viktiga roller i flickböckernas hem.

Men hur är det med pojkböckerna då? Det är en fråga man som flickboksforskare ofta får, och denna gång har Theander gett sig in på att svara även på detta i samband med sin analys av hemmen i flickböckerna. Forskningen om pojkböcker, som representeras framför allt av Magnus Öhrns studier, är nämligen fortfarande väldigt knapphändig trots att pojkboken hade högre status än flickboken under 1900-talet och utsattes för mindre kritik.

I den aktuella studien har Theander kompletterat sitt flickboks-material med ett mindre pojkboksmaterial, nämligen alla pojkböcker som utgavs i Sverige under tre kontrollår (1912, 1932 och 1952). Pojkböckerna har identifierats utgående från en motsvarande målgruppsfokuserad definition som flickböckerna. Pojkboksmaterialet

från dessa år består av ett hundratal böcker och är därmed mycket mindre än flickboksaterialet.

Man kan fråga sig om det är flickboksforskarens uppgift att inkludera pojkböcker i sina studier. Det är en förtjänst att Theander velat dra sitt stå till stacken också inom pojkboksforskningen, men inslagen om pojkböcker känns något påklistrade, då de kommer som korta kommentarer efter längre analyser av samma tema i flickböcker. Därtill får de ett eget avsnitt i det avslutande kapitlet. Också Theander själv poängterar att hon inte vill dra några för långtgående slutsatser utifrån det begränsade pojkboksaterialet.

Resultatet av pojkboksanalysen blir att analysvinkeln hemmets betydelse inte riktigt fungerar på pojkböcker på samma sätt som på flickböcker, eftersom hemmet inte är ett centralt tema i pojkböcker. Då bostaden sällan beskrivs, går det inte att analysera hemmets betydelse utgående från det konkreta huset såsom Theander gör med flickböckerna. Detta är ett resultat värt att redovisas men kanske inte värt den stora mödan att analysera ett hundratal böcker. Resultatet stärker uppfattningen att pojkböckernas pojkländ består av äventyr utanför hemmet, i vildmarken, på krigsfronten och så vidare, som framkommit i tidigare pojkboksforskning.

Theanders metod gör inte pojkböckerna rättvisa, då den inte lyckas lyfta fram mycket nytt om pojkböcker, förutom att det finns några enstaka där hemmet spelar en central roll. Intressant är också upptäckten att inte heller pojkböcker skildrar hemmet som en specifik kvinnlig sfär och att kvinnor i 80 procent av fallen förekommer i böckerna, dock som statister och inte i pojknarnas egna hem. Hemmet skildras inte som något flickland som motpol till det äventyrliga pojkländet där pojkböckerna försiggår. Om hemmet alls förekommer i pojkböckerna är det något begränsande som pojknarna vill rymma eller ta avstånd från.

För pojkböcker krävs egna studier som utgår från teman som är centrala i pojkböcker, exempelvis hur pojknarna karaktäriseras och vad äventyren och den yttre världen betyder för pojknarna. Alternativt fungerar jämförande studier som från början tar avstamp i både flickboken och pojkboken på lika villkor som Marika Andræs *Rött eller grönt? Flicka blir kvinna och pojke blir man i B. Wahlströms ungdomsböcker 1914–1944* (2001).

Att flickböcker blivit ett aktivare forskningsfält än pojkböcker beror antagligen på att flickböcker har stått högre i kurs inom skuggkanon och läsarna har bildat mer varaktiga relationer till dem. Att många flickböcker överlevt från generation till generation är

en orsak till att det finns ett intresse för flickboksforskningen även bland den läsande allmänheten. Därmed riktar sig *Hänförande hus* till både forskarsamfundet och en bredare läsekrets av trogna flickboksläsare. Theander skriver att hon "vill visa fram för allmänheten [den] rikedom på intressanta och spännande hus [som finns i flickböckerna]" (19).

Allmänhetens intresse för ämnet har Theander beaktat i utformningen av sitt verk. Texten har populärvetenskapliga drag, då den inte är alltför tyngd av referenser och teoretisk bakgrund. Ur en akademisk synvinkel kan bredare teoretisk contextualisering och djupare anknytning till tidigare forskning efterlysas, men med tanke på intresset bland allmänheten är det motiverat att utforma texten för denna publik med starkt fokus på analys av flickboksmaterialet. Att nå ut med forskningsresultaten till läsare utanför den akademiska kretsen är en stor förtjänst. Däremot skulle en samhälllig contextualisering likt den som Theander har i *Till arbetet!* ha varit till fördel. Det kunde ha varit intressant att anknyta till hemmets betydelse för tidens verkliga flickor.

Även omslaget till *Hänförande hus* lockar en bred läsekrets, då Theanders forskning än en gång är förpackad som en fin gammal flickbok. Inne i boken får vi dessutom ta del av flickbokslandet inte bara genom Theanders analyser av flickböckerna, utan också genom bilder på ett stort antal underbara flickboksomslag som med jämna mellanrum strömts ut i alla kapitel. Detta livar upp läsningen och gör Theanders bok ytterst tilltalande för allmänheten. En analys av illustrationerna kunde dock ha fått större utrymme. Mer kunde sägas om förhållandet mellan illustrationerna och innehållet i böckerna. Finns det kontraster eller likheter mellan vad författarna skrev och hur förlaget förpackade det? Omslagen är ledtrådar till förlagens uppfattning om hur böcker för flickor skulle vara.

Hänförande hus, som presenterar både kända och bortglömda hus i flickbokslandet, kan läsas som en nostalgisk djupdykning i böcker man läst i sin ungdom men ger samtidigt möjlighet att bekanta sig med mindre kända flickböcker som få läsare har tillgång till i dag. De som själva var unga i mitten av 1900-talet får njuta av hög igenkänning, medan vi som är yngre kan få en känsla för den tiden och hur det skulle ha varit att vara flickboksläsare då. Theander tecknar en tydlig bild av flickböckernas värld. I analysen beskrivs karaktärer, handlingar och miljöer på ett levande sätt som är lätt att ta till sig.

Theanders breda flickboksforskning som vi nu får ta del av i detta tredje verk är en otrolig tillgång för flickboksforskningsfältet.

Hennes heltäckande genomgång av vilka böcker som riktades till flickor och vilka tematiker de innehåller utgör en inspirerande språngbräda för framtida forskning. I *Hänförande hus* lyfter Theander fram hemmet som ett mångsidigt och aktuellt forskningsområde.

Laura Leden
FD i översättningsvetenskap
Helsingfors universitet